

Левченко В. В. Психолого-педагогічні особливості реалізації акмеологічного підходу в освіті дорослих / В. В. Левченко // Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наук. праць СНУ ім. В. Даля. Видавництво Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2015. - №2(37). – 226-232 (фахове видання).

УДК 159.98:374

Левченко В. В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ

В статті розглядаються особливості психолого-педагогічного зростання зрілої особистості на акмеологічних засадах. Показано, що використання акмеологічних технологій надає можливість психологічного супроводу особистості дорослої людини в період професійної самореалізації. Джерел – 9.

Ключові слова: акмеологічний підхід, професійна зрілість, самореалізація, акмеологічна технологія, компетентність, професійна реабілітація.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в українській державі, потребує активізації процесу розвитку особистості. Загально відомо, що пріоритетна місія покладається на освіту. А переосмислення ролі і значимості вищої освіти в освітянському просторі є неможливими без орієнтування на гуманістичні ідеї, які вимагають глибокого ступеня знання людиною себе, власних потенційних можливостей. Звернення людини до самої себе, прагнення до максимально повної самореалізації в професії, набуття професійного досвіду є актуальними і характеризують суспільні потреби громадян нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, що проводяться в цьому напрямку, приводять до переконання, що рішення даного завдання передбачає синтез психології з природничими і гуманітарними науками. Теза про те, що психічне пов'язано з усіма рівнями організації людини, була

розвинена Б. Г. Ананьєвим [1] та його співробітниками, які зробили великий крок вперед у розробці комплексного підходу до вивчення людини. Ця задача полягала в тому, щоб, використовуючи комплексний підхід, виявити в динаміці і у взаємозв'язках один з одним об'єктивні і суб'єктивні чинники та умови самореалізації людини в найбільш сприятливий для цього період – на ступені дорослості.

Важливими для дослідження виявились праці відомих психологів-гуманістів А. Адлера, Г. Балла, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма, К. Хорні, К. Юнга щодо сутності самоактуалізації особистості. Підґрунтям дослідження були ідеї акмеології, педагогічної акмеології, професіоналізму, зокрема наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених К. Альбуханової-Славської, С. Архипової, О. Бодальова, В. Вакуленко, Г. Данилової, А. Деркача, В. Зазикіна, Н. Кузьміної, В. Максимової, С. Пальчевського, Н. Полетаєвої та інших.

Постійні трансформації в суспільстві стимулюють дорослих людей до безперервного розвитку, бажанню, з одного боку, відповідати соціальним очікуванням, з іншого, - зберегти свою особистісну неповторність. Тому тема реалізації акмеологічного підходу до освіти дорослої людини потребує подальшого дослідження, що надасть можливість психологічного супроводу особистості дорослої людини в період професійного зростання.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей дорослої людини у професійно-педагогічної самореалізації на акмеологічних засадах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Комплексне вивчення зрілої людини, яка самореалізується у професійній діяльності - основна риса класичного напрямку в акмеології, що утворилася й розвивається в процесі багаторічного пошуку взаємозв'язку психології і педагогіки як стрижня в системі наук про людину («акме» - вершина, пік).

Традиційно методологія розуміється як система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності. Основу методологічного знання складає філософія. В рамках будь-якого філософського вчення існують уявлення про буття, що розкриває питання про те, що являє

собою об'єктивна реальність, яким чином в ній може бути виділений об'єкт, який цікавить дослідника (онтологія); про шляхи і засоби пізнання (гносеологія); про цілі людського життя, наукового пізнання, про способи використання отриманих результатів (аксіологія).

Онтологічний план акмеології характеризує об'єктний простір і дозволяє вирішувати в якості головного завдання становлення людини-професіонала стосовно тій чи іншій сфері діяльності, оскільки провідним видом діяльності у більшості дорослих людей є трудова діяльність.

Гносеологічний аспект акмеології вирішує питання специфіки акмеологічного дослідження, а також визначає засоби, які можуть бути використані по відношенню до об'єкта пізнання (творчість: акме, професіоналізм, креативність, суб'єкт саморозвитку, зрілість тощо).

Аксіологічний план методології науки розкриває проблеми про цінності людського життя, про задачі наукового дослідження, про способи використання отриманих результатів. З акмеологічної точки зору, основним завданням людського життя є досягнення вершин в особистісному та професійному розвитку.

Тому акмеологічний підхід гуманний за своєю суттю. Він не тільки розкриває з позиції комплексного підходу закономірності розвитку дорослої людини, а й сприяє усвідомленню існування і значущості життєвої перспективи, підвищенню рівня творчої мотивації, примноженню гуманістичних цінностей у житті. Він сприяє з'єднанню ідей про самоактуалізацію і самотрансценденцію особистості, в якому «складається сила гуманістичного підходу і перспективи його подальшої розробки, а також перспективи розробки проблеми особистісної зрілості».

Обґрунтування можливості застосування акмеологічного підходу обумовлює необхідність визначення поняття «акмеологічні технології». В. А. Сластьонін [9] характеризує акмеологічні технології освіти як технології навчання професійної майстерності. Ці технології орієнтовані на розкриття внутрішніх резервів людини, на збільшення міри її особистісної свободи. Тому акмеологічні технології освіти є особистісно-орієнтованими, оскільки в них

домінує спрямованість на розвиток «самості» особистості. У зв'язку з цим ефективність будь-якої освітньої технології визначається тим, якою мірою представлена в ній людина, як враховані і реалізовані її здібності, яка об'єктивна поведінка людини і її ставлення до навчання, роботи, життя.

Суттєвими положеннями акмеологічного підходу, які поглиблюють розуміння сутності професійно-педагогічної самореалізації фахівця, є такі:

- досягнення професійного акме залежить від розвитку продуктивної «Я»-концепції (самопізнання, самосприйняття, рефлексія, самоідентифікація, самовизначення, самообмеження);
- переведення потенційних можливостей в актуальні вимагає актуалізації сутнісних сил людини (розкриття, розгортання сутнісних сил, самопрогнозування), які можуть виявлятися як самостійно, так і за умови акмеологічної підтримки;
- досягненню оптимуму (стан самозабезпечення) в педагогічній діяльності сприяють самопрогнозування, самоорганізація, самоуправління або самоменеджмент; якість самовдосконалення залежить від здійснення зворотного зв'язку, який відбувається в процесах самомоніторингу, самокоригування, саморегуляції, самоконтролю, самооцінювання;
- однією з акме-вершин необхідно вважати саморозвиток;
- гармонія між особистісно-професійним зростанням і соціальним статусом підтримується процесами самовираження, самопрезентації, самоствердження.

Не менш важливим є питання забезпечення готовності до професійно-педагогічної самореалізації, що складається з наступних заходів:

- стимулювання досягнення успіху в процесі професійно-педагогічної самореалізації;
- організація саморозкриття внутрішнього потенціалу засобами акмеологічного тренінгу;
- формування індивідуального стилю професійно-педагогічної самореалізації.

Професійна зрілість з акмеологічної точки зору – багатозначна категорія, яка передбачає гуманістичну спрямованість особистості, розвиток морально-

етичних якостей і зумовлює нормативність поведінки. Зріла особистість вирізняється високим рівнем відповідальності, турботою про інших людей, соціальною активністю, характеризується ефективною самореалізацією. А не лише високими професійними досягненнями. Саме тому в акмеологічному розумінні ступінь зрілості, а тим більше вершина зрілості (акме) розглядається як «багатомірна характеристика стану дорослої людини».

Вона дозволяє ґрунтовно досліджувати закономірності розвитку людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності (перш за все, як професіонала), спроможного досягти в професійному розвитку найбільш високого рівня.

Процес професійного зростання особистості передбачає формування у неї низки компетентностей. У дорослої людини такий процес має свої особливості, які спонукають до особистісно-професійного саморозвитку й самовдосконалення. Важливим в системі формування компетентності особистості дорослої людини є її самореалізація як універсальне розкриття в діяльності потреб, здібностей, цінностей, інтересів. Досліджуючи процеси реадaptaції дорослої людини, Завацька Н. Є. стверджує, що прагнення людини до самореалізації має складну біосоціальну природу. Потреба в самореалізації виникає на основі задатків і здібностей і може формуватися лише в процесі їхнього розвитку й виявлення в суспільстві. У ході задоволення потреби в самореалізації діяльність стає самодіяльністю, а реалізація здібностей людини – стає справді творчим самовираженням індивіда, при якому творчість зовнішніх форм збігається із самотворчістю людини [5]. Автор підкреслює, що потреба в самореалізації виступає як основа творчого потенціалу людини лише в тому випадку, коли вона стійко домінує в системі особистісних потреб, а її задоволення спрямоване на творчу, соціально-значиму діяльність. Результатом є творення духовних або матеріальних цінностей і розвиток самої людини, при цьому процес самореалізації виступає динамічною стороною творчого потенціалу, що надає останньому необхідну напруженість і активність.

Необхідність формування професійної компетентності з позиції акмеологічного підходу ґрунтується на твердженні: чим вищий рівень професіоналізму, тим більше в ньому індивідуального й особистісного, адже

компетентність передбачає досвід самостійної діяльності. Ураховуючи акмеологічний підхід до формування компетентності можна визначити (Драч І. І.) сукупністю наступних складових: загальнокультурної; громадянської; функціональної; мотиваційної; соціальної.

Загальнокультурна компетентність включає духовно-ціннісні орієнтири особистості, її гуманістичний світогляд, моральні та етичні принципи; передбачає оволодіння вмінням аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової культури, розробляти й реалізовувати стратегії діяльності в умовах міжкультурної взаємодії; знання рідної та іноземних мов. На нашу думку, дуже важливою характеристикою особистості є її моральна стійкість, яка дозволяє зберегти психічне здоров'я й не зламатися в умовах несприятливого соціуму. Акмеологічний підхід, що орієнтує особистість на постійний саморозвиток і найвищі досягнення, водночас і передбачає врахування «психічної ціни» високих досягнень.

Громадянська компетентність - це вміння орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя та визначати власну позицію, останнє набуває особливої актуальності в періоди трансформацій в суспільстві.

Функціональна компетентність містить:

- вміння оперувати знаннями в навчанні, професійній діяльності та житті загалом;
- здатність адаптуватися до зростаючих потоків інформації, розуміти необхідність професійної мобільності;
- вміння використовувати джерела інформації, комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління;
- вміння планувати, контролювати та оцінювати роботу.

Отже, високий рівень функціональної компетентності передбачає креативність (готовність до творчості) фахівця, яка розглядається як вищий рівень інтелектуальної активності мислення, як потрібнісно-перетворююче ставлення особистості до дійсності, яке проявляється як інтегральна характеристика особистості. Креативність наявна в інтелектуально-творчій ініціативі фахівця, широті асоціацій, швидкості, гнучкості й оригінальності

його мислення, динамізмі психічних процесів, у готовності й високій мотивації до творчої діяльності.

Мотиваційна компетентність передбачає вміння визначити власні цілі, переборювати труднощі в діяльності, а також здатність навчатися протягом життя, вміння досягати успіху в житті. З позицій акмеологічного підходу цей вид компетентності передбачає розвиток спеціальних здібностей в обраному виді діяльності і якостей особистості для їх реалізації, а також емоційно-вольової сфери, яка знаходить свій вираз у саморегуляції власних дій, самоосвіті і самовихованні.

Соціальна компетентність визначається як складна система відношень особистості фахівця (до суспільства, праці, самої себе). Вона включає здатність до співробітництва та взаєморозуміння, уміння брати на себе соціальні та етичні зобов'язання, дотримання етики ділового спілкування.

При оцінюванні професійної компетентності фахівця акмеологічний підхід передбачає врахування постійної специфічної мотивації до високопродуктивної діяльності, прагнення до саморозвитку. Перспективність акмеологічного підходу до формування професійної компетентності полягає в тому, що він орієнтує особистість на постійний саморозвиток і просування до вершин професійного, духовного розвитку. До вершин майстерності акмеологія відносить такі фактори саморуху:

- 1) суб'єктивні (мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії та вміння);
- 2) об'єктивні (середовище, яке може бути більш чи менш продуктивним);
- 3) суб'єктивно-об'єктивні (пов'язані з іншими людьми).

Серед інших умов, що впливають на становлення професіонала, А. К. Маркова [8] виділяє і такі, як «адекватна самооцінка і готовність до диференційованої оцінки свого рівня професіоналізму», «уявлення людини про професію, критерії оцінки людиною самої професії, професіоналізму в ній, а також критерії оцінки професіонала в собі».

Виникнення суперечливих тенденцій у розвитку окремої людини може привести до професійних криз, збоїв, зупинок у розвитку. Тому бажано

усвідомлювати неузгодженості в своєму професійному розвитку, щоб вчасно знайти з них конструктивний вихід. Таким чином, очевидна необхідність розгляду професійних криз в акмеологічному руслі, в парадигмі самореалізації та самоактуалізації, в ракурсі руху людини до самості.

Е. Ф. Зеєр [6] позначає і можливі шляхи професійної реабілітації, які дозволяють певною мірою знизити негативні наслідки таких деструкцій. А саме:

- 1) розвинення соціально-психологічної компетентності, зокрема аутокомпетентності;
- 2) моніторинг професійних деформацій та розробка індивідуальних стратегій їх подолання;
- 3) проходження тренінгів особистісного і професійного зростання. При цьому бажано глибокі тренінги проходити не в реальних трудових колективах;
- 4) рефлексія професійної біографії та розробка альтернативних сценаріїв подальшого особистісного і професійного зростання;
- 5) профілактика професійної дезадаптації фахівця;
- 6) оволодіння способами саморегуляції емоційно-вольової сфери та самокорекції професійних деформацій;
- 7) підвищення кваліфікації та перехід на нову кваліфікаційну категорію або посаду (підвищення почуття відповідальності та новизни роботи).

Досвід подолання складних ситуацій безпосередньо пов'язується з успіхами і досягненням акме, з самоактуалізації. Складні ситуації більш не розглядаються як перешкоди, навпаки, в них бачать фасилітуючі фактори самореалізації [2]. Застосування принципів акмеології дозволяє систематизувати і розкрити сутність процесу подолання складних особистих і складних професійних ситуацій. Отже, складні ситуації - це не тільки перешкоди і труднощі шляху людини, до яких їй необхідно пристосовуватися, але й нові можливості для реалізації свого потенціалу, особистісного зростання. Незважаючи на всі труднощі, людина в складних ситуаціях має можливість активізувати свій акмеологічний потенціал, також підвищуються можливості

для зростання особистості, її здатність до рефлексії, самопізнання, визначення нових ресурсів самореалізації.

Висновки. Таким чином, завдяки реалізації акмеологічної ідеї досягнення акме можна суттєво підвищити якість освіти дорослих, що забезпечить розвиток особистості, формування професійного акме, готовність зрілої людини до подальшої професійно-педагогічної самореалізації.

Акмеологічна складова компетентісного підходу включає: моніторинг та визначення показників сформованості професійної компетентності осіб зрілого віку, мотивування на процес самореалізації, орієнтацію до нової системи відносин; реалізацію програм, орієнтованих на підвищення творчого потенціалу та створення акмесередовища, що сприяє актуалізації потреби особистісного розвитку завдяки закріпленню високо функціональних стратегій поведінки; підтримку соціального статусу, підвищення почуття відповідальності та новизни роботи.

Література

1. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. Под ред. Б. Г. Ананьева. – Л. : ЛГУ, 1967. – Вып.2. – С. 219 – 235.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 200 с.
3. Гришунина Е. В. Сложные личные и профессиональные ситуации как активирующие акмеологический потенциал личности / Е. В. Гришунина // Мир психологи. – 2011.- № 3. – С. 15-25.
4. Деркач А. А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А. А. Деркач. - М. : Изд-во РАГС, 1999. - 309 с.
5. Завацька Н. Є. Сучасні підходи до формування освітнього простору особистості в процесі її реадaptaції / Н. Є. Завацька // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2014. - №1 (33). – С. 6-11.
6. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студ.вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академ. Проект, 2006. – 336 с.
7. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии / Н. В. Кузьмина. – СПб : Политехника, 2002 - 189 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионала / А. К. Маркова. – М. :Изд-во РАГС, 1996. – 256 с.
9. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, Г. И. Чижакова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

References

1. Anan'ev B. G. Psihologicheskaya struktura cheloveka kak sub'ekta / B. G. Anan'ev // Chelovek i obshchestvo. Pod red. B. G. Anan'eva. – L. : LGU, 1967. – Vyip.2. – S. 219 – 235.
2. Vasilyuk F. E. Psihologiya perezhivaniya: analiz preodoleniya kriticheskikh situatsiy / F. E. Vasilyuk. – M. : MGU, 1984. – 200 s.
3. Grishunina E. V. Slozhnyie lichnyie i professionalnyie situatsii kak aktiviruyuschie akmeologicheskiiy potentsial lichnosti / E. V. Grishunina // Mir psihologi. – 2011.- №3. – S. 15-25.
4. Derkach A. A. Metodologo-prikladnyie osnovyi akmeologicheskikh issledovaniy / A. A. Derkach. - M. : Izd-vo RAGS, 1999. - 309 s.
5. Zavatska N. E. Suchasni p'Idhodi do formuvannya osv'itnogo prostoru osobistosti v protsesi YiYi readaptatsiYi / N. E. Zavatska // Teoretichni I prikladni problemi psihologii. – 2014. - №1 (33). – S. 6-11.
6. Zeer E. F. Psihologiya professiy: ucheb. Posobie dlya stud.vuzov / E. F. Zeer. – M. : Akadem. Proekt, 2006. – 336 s.
7. Kuzmina N. V. Predmet akmeologii / N. V. Kuzmina. – SPb : Politehnika, 2002 – 189 s.
8. Markova A. K. Psihologiya professionala / A. K. Markova. – M. :Izd-vo RAGS, 1996. – 256 s.
9. Slastenin V. A. Vvedenie v pedagogicheskuyu aksiologiyu : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / V. A. Slastenin, G. I. Chizhakova. – M. : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2003. – 192 s.

В статье рассматриваются особенности психолого-педагогического роста зрелой личности на основе акмеологического подхода. Показано, что использование акмеологических технологий предоставляет возможность психологического сопровождения личности взрослого человека в период профессиональной самореализации. Источников - 9.

Ключевые слова: акмеологический подход, профессиональная зрелость, самореализация, акмеологическая технология, компетентность, профессиональная реабилитация.

The article discusses the features of psychological and pedagogical growth of mature personality-based approach akmeologicheskikh. It is shown that the use of technology enables akmeologicheskikh psychological support of adult personality between professional fulfillment. Sources - 9.

Key words: akmeologicheskij approach, professional maturity, self-realization, akmeologicheskaja technology, competence, professional rehabilitation.

Левченко Вікторія Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та освіти дорослих Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ.